

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливості професійної компетентності педагога та її вплив на ефективність підготовки майбутніх фахівців професійної освіти. Проаналізовано досліджуваність проблеми формування професійної компетентності науково-педагогічних працівників, а також вказано теоретичні підходи щодо визначення, сутності та професійної компетентності педагогів, особливості її формування та вплив на ефективність підготовки майбутніх фахівців професійної освіти.

Зазначено, що необхідність формування професійної компетентності фахівця зумовлена стрімким розвитком суспільства, а також інтенсивною інформатизацією освітнього середовища, тому вчитель повинен вмінати швидко адаптуватися до нових векторів професійної діяльності, які швидко змінюються. За таких умов під час навчання стає обов'язковим не просто штучне накопичення теоретичних знань студентами, а вироблення їхніх професійних вмінь та навичок, які майбутні педагоги зможуть використовувати у своїй професійній діяльності.

Сформульовано загальні вимоги до професійної компетентності науково-педагогічного працівника, а саме: педагогічна, соціально-економічна, комунікативна та спеціальна компетентність.

Доведено, що професійна компетентність педагогів закладів вищої освіти має ґрунтуватися на професійному досвіді та особистісному розвитку, сукупності психолого-педагогічних і методичних компетентностей, сприяючи її розвитку і саморозвитку в процесі свідомого особистісного та професійного становлення у педагогічній діяльності.

На основі проведеного дослідження, встановлено, що ефективність підготовки майбутніх фахівців професійної освіти суттєво залежить від врахування специфічних аспектів щодо їхніх інтелектуальних і особистісних якостей, рис характеру зокрема (тип особистості, темперамент, інтелект, стиль поведінки та спілкування тощо) та компетентності педагогів, які беруть участь у їхньому навчанні загалом.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність педагога, компетентнісний підхід, фахівці професійної освіти.

Сучасні пріоритети розвитку світової освітньої спільноти зумовили значні зміни в цілях та змісті вищої педагогічної освіти, орієнтуючи її на підготовку фахівців професійної освіти, які повинні характеризуватися творчою ініціативністю, конкурентоспроможністю та мобільністю, високим науковим, культурним та професійним рівнем науково-педагогічних працівників, що призвело до необхідності впровадження у навчально-виховний процес нових педагогічних концепцій, сучасних інформаційних технологій тощо. Особливо ці проблеми актуалізуються у зв'язку з інтеграцією національної системи вищої освіти в Європейський освітній простір у руслі вимог Болонської конвенції.

Забезпечення «входження» фахівців з вищою педагогічною освітою, як майбутнього творчого фахівця у професійну діяльність та його адаптація до умов професійної діяльності зумовлюють необхідність обґрунтування нової парадигми професійної освіти, яка пов'язана з професійною компетентністю її випускників. Науково-педагогічний склад закладів вищої освіти формується із випускників спеціального «Професійна освіта». Саме тому традиційна підготовка таких фахівців орієнтована на зростання загального наукового або професійного рівня та формування у них основ методики педагогічної діяльності, основ педагогічної майстерності методикою самоактуалізації у цій діяльності. Тому виникає необхідність перегляду підходів до підготовки майбутніх фахівців професійної освіти у напрямі підвищення їхньої професійної компетентності, яка сьогодні вирішує широкомасштабні завдання у їх професійній діяльності. Одним з основних підходів ефективною підготовки майбутніх фахівців професійної освіти є удосконалення діяльності науково-педагогічного працівника, яка залежить від його професійної компетентності [1, с. 27].

У психолого-педагогічній літературі проблема формування професійної компетентності науково-педагогічного працівника досліджувалась Л. Алексєєвою, В. Баркасі, В. Введенським, О. Дубасенюк, В. Калінін, Л. Макаровою, Л. Хоружа та ін. Дослідженням педагогічної компетентності займались В. Адольф, Н. Кузьміна, М. Лук'янова.

В процесі дослідження професійної компетентності виділяють різні підходи. Дослідник Н. Кузьміна виділяє *процесуальний* підхід, який полягає у дослідженні: якості підготовки до навчально-виховного процесу (гностичний і конструктивний компоненти); діяльності викладача в навчально-виховному процесі (комунікативний і організаторський компоненти); контрольно-діагностичної діяльності викладача (рефлексивний компонент) [2, с. 215].

Дослідники В. Шувалова, О. Щербаков виділяють *особистісний* підхід, що включає: оцінювання знань і вмінь викладача; професійно-значущі особистісні якості педагога; мотиваційний компонент.

Дослідження результативності навчального процесу здійснювали І. Лернер, М. Скаткін, які виділили *результативний* підхід, що складається із ступеня засвоєння майбутніми фахівцями змісту навчальних програм, набуття ними досвіду репродуктивної і творчої діяльності в межах конкретного навчального предмету

та зміни емоційно-ціннісного ставлення студентів до змісту навчального предмету і діяльності в певній галузі [2, с. 215].

Сьогодні, у визначенні поняття «компетентність» науковцями, щодо професійної діяльності педагога, немає однозначності. Науковець О. Дубасенюк визначає професійно-педагогічну компетентність педагога, як «сукупність умінь та спроможність науково структурувати теоретичне і практичне знання». До професійно-педагогічної компетентності науковець відносить такі основні елементи: професійну, спеціальну, методичну, соціально-психологічну та диференціально-психологічну види компетентності.

Інші науковці, досліджуючи термін «компетентність» педагога, пропонують визначати її як «актуалізовану спроможність оптимально реалізувати всі цілі педагогічної діяльності, а також творчо підходити до її організації, що зумовлюється знаннями, навичками, уміннями, засвоєними видами і способами (технологіями) здійснення, а також індивідуально-психічними властивостями викладача (темперамент, здібності, характер, спрямованість особистості тощо)» [3, с. 90].

Дослідник Л. Хоружа розглядає професійну компетентність педагога, як сукупність «теоретичних знань, практичних умінь, досвіду та особистісних якостей, які забезпечують ефективність і результативність його педагогічної діяльності» [4, с. 18].

Постановка високих вимог до сучасних фахівців, пов'язаних із розвитком науки, техніки, технологій та гуманістичними змінами у суспільстві сприяла актуалізації даного дослідження. Сучасне динамічне освітнє середовище потребує підготовки фахівців, здатних працювати в умовах стрімкого розвитку сучасних технологій та адаптуватися до особливостей навчального процесу фахівців професійної освіти. Тому, виникає потреба зміни пріоритетів у сфері підготовка фахівців професійної освіти, а саме: формування та удосконалення професійної компетентності педагогів в умовах інформатизації суспільства, їх теоретичної і методичної підготовки в умовах компетентнісного підходу, в тому числі в інститутах післядипломної освіти.

Компетентність фахівця об'єктивно набуває все більшої актуальності завдяки ускладненню і постійному розширенню соціального досвіду, сфери освітніх послуг, появи інноваційних технологій, зростаючому рівню запитів соціуму. Саме тому система підвищення кваліфікації повинна динамічно реагувати на нові тенденції, прогнозувати їх майбутнє і допомогти вчителю в його професійному зростанні [5].

Зважаючи на актуальність та недостатню дослідженість проблеми, **мета статті** полягає в аналізі теоретичних підходів щодо сутності та визначення професійної компетентності педагогів, особливості її формування та вплив на ефективність підготовки майбутніх фахівців професійної освіти.

Професійна компетентність педагогів є постійним предметом дискусій науковців, які розуміють її як сукупність певних якостей особистості, яка характеризується високим рівнем підготовки до професійної діяльності та ефективною взаємодією з суб'єктами навчального процесу, що поєднує елементи професійної і загальної культури, педагогічного досвіду, збагаченого знаннями результатів наукових досліджень [5].

В якості основних елементів педагогічної компетентності науковець Н. Кузьміна виділяє такі її види:

1) *спеціальна* компетентність, яка включає знання та досвід виробничої діяльності в межах навчальної дисципліни, що викладається педагогом, та спеціальності, за якою здійснюється підготовка фахівця та способи розв'язання творчих завдань, пов'язаних з конкретним виробництвом;

2) *методична* компетентність, що передбачає володіння різними методами навчання, знання дидактичних методів, прийомів та умінь застосовувати їх в навчальному процесі, знання психологічних законів, закономірностей і механізмів засвоєння майбутніми фахівцями знань і умінь в процесі навчання;

3) *психолого-педагогічна* компетентність, як володіння педагогічною діагностикою, знання основ вікової психології, психології міжособистісного і педагогічного спілкування, умінь будувати педагогічно доцільні взаємини зі студентами та здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування;

4) *диференціально-психологічну* компетентність, що вимагає умінь грамотно будувати комунікативні зв'язки та виявляти особистісні якості, настанови і спрямованість учнів, визначати й враховувати їх емоційний стан;

5) *аутопсихологічна* компетентність, яка складається з знання про способи професійного самовдосконалення та бажання самовдосконалюватися, що є ефективним чинником досягнення педагогами високого рівня професійної компетентності, умінь усвідомлювати цілі, зміст і результати власної діяльності [2, с. 219].

В процесі аналізу наукових досліджень, було сформульовано загальні вимоги до професійної компетентності науково-педагогічного працівника, а саме:

– *педагогічна компетентність* (знання основ педагогіки та психології, володіння сучасними засобами, методами, технологіями та організаційними формами навчання, психофізіологічних аспектів інтелектуальної діяльності, формування і розвитку особистості вихованця тощо);

– *соціально-економічна компетентність* (знання глобальних, технологічних і соціально-економічних умов розвитку цивілізації і функціонування сучасного суспільства, а також основ соціології, економіки та менеджменту і права);

– *комунікативна компетентність* (включає розвинуту літературну мову, володіння іноземними мовами та сучасними інформаційними технологіями, ефективними прийомами міжособистісного спілкування);

– спеціальна компетентність (передбачає глибокі знання і широку ерудицію в професійній галузі, нестандартне творче мислення, володіння інноваційною стратегією і тактикою, методами вирішення творчих завдань) [5, с. 41-42].

Отже, професійна компетентність педагогів закладів вищої освіти має ґрунтуватися на професійному досвіді та особистісному розвитку, сукупності психолого-педагогічних і методичних компетентностей, сприяючи її розвитку і саморозвитку у процесі свідомого особистісного та професійного становлення у педагогічній діяльності.

Оскільки, основною метою діяльності педагогів закладів вищої освіти є формування системного підходу до педагогічної діяльності та організації навчального творчого середовища в процесі навчальної діяльності та самостійної роботи студентів, структура професійної компетентності педагога має складатися з двох блоків:

– *концептуальний* – індивідуальний для кожного педагога залежно від освітньої галузі, в якій він викладає;

– *інваріантний* – не залежить від профілю вищого навчального закладу чи спеціалізації фахівця, якого навчають і є загальним для всіх педагогів.

Міжнародним товариством інженерної педагогіки IGIP розроблено документ «Європейський викладач інженерного ЗВО», у якому визначені кваліфікаційні вимоги до викладачів, де зазначено, що претендент на звання «Європейський викладач інженерного ЗВО» повинен пройти спеціальну підготовку за програмою (не менше 204 годин), що включає наступні курси: інженерна педагогіка, спеціальні розділи психології і соціології, інженерно-педагогічна практика, методика викладання, лабораторна дидактика, стилістика, риторика, комунікативність і ведення дискусій, основи розвитку людини, право та менеджмент [5, с. 42-43].

Таким чином, лише при наявності високого рівня професійної компетентності випускник вищого навчального закладу може отримати звання «Європейський викладач інженерного ЗВО», таким чином забезпечивши свою конкурентоспроможність як фахівця.

Важливою умовою забезпечення ефективного розвитку професійної компетентності педагогів, як умова ефективності підготовки майбутніх фахівців професійної освіти, є проектування освітнього процесу на основі:

– організації навчання на основі діяльнісного підходу (тренінги, ділові ігри, диспути, дискусії, діалоги, використання новітніх технологій);

– використання конкретних педагогічних ситуацій як метод відпрацювання професійних компетентностей;

– формування груп з максимальним урахуванням запитів щодо висвітлення окремої проблематики;

– використання різних форм проходження навчання (індивідуальна, пролонгована);

– здійснення системи навчальної роботи з кадрами на місцях (консультування, проведення семінарів-практикумів, теоретичних семінарів);

– організація виїзних практичних занять, практики та практикумів, де слухачі набувають практичного досвіду, реалізуючи власні потреби.

Таким чином, компетентнісний підхід полягає в зміщенні акценту з накопичування знань, умінь і навичок на формування й розвиток у студентів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки у ситуаціях професійної діяльності. У освітньому процесі, на сучасному етапі розвитку освіти, особливе місце посідає стратегія розвитку особистості педагога; його професіоналізм, готовність і уміння створити таку атмосферу, яка забезпечувала б розвиток критичного мислення, творчості, виховувала б соціально відповідальних людей.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Системний аналіз проблеми розвитку професійної компетентності педагогів закладів вищої освіти, виходячи із її багатоаспектності та складності, потребує міждисциплінарного розв'язання. Розвиток професійної компетентності викладача визначається динамічним, багатограним і змістовним внутрішньо-особистісним процесом, у результаті якого відбуваються зміни в свідомості, самосвідомості, інтелектуальній, мотиваційно-потребній, емоційно-почуттєвій, вольовій та діяльнісній сферах, життєвих і професійних позиціях.

Ефективність підготовки майбутніх фахівців професійної освіти суттєво залежить від врахування таких аспектів, які безпосередньо стосуються їх інтелектуальних і особистісних якостей і рис (тип особистості, темперамент, інтелект, стиль поведінки та спілкування тощо) та компетентності педагогів, які беруть участь у їх навчанні загалом.

Використана література:

1. Алексеева Л. П., Шаблыгина Н. С. Интеграционные процессы в образовании и профессионализм преподавателей высшей школы. Содержание, формы и методы обучения в высшей школе: *Аналитические обзоры по основным направлениям развития высшего образования*. Москва: НИИВО, 2003. Вып. 10. 52 с.
2. Макарова Л. Н., Шаров И. А., Копыткова Н. Е., Пронина Л. А. Моделирование системы повышения квалификации преподавателей педвузов и колледжей. *Педагогика*. 2004. № 3. С. 60-68.
3. Потапчук О. І. Організація самостійного навчання в процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців професійної освіти. *Нові технології навчання: збірник наукових праць*. – ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Київ, 2018. Вип. 91. С. 234-241. URL: <https://drive.google.com/file/d/1TCoQEgt13CZNViHyhVsBSyMTSndkVqvu/view>

4. Терещенко Ю. Н. Генеза взаємозв'язку філософії з педагогікою. *Вища освіта*. 2004. № 4. С. 25-29.
5. Potapchuk O. Application of web-technologies in the educational process of higher educational institutions of Ukraine. *Journal of Education, Health and Sport*. – 2018, 8(2):235-242. eISSN 2391-8306. DOI <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.1175249> ; <http://ojs.ukw.edu.pl/index.php/johs/article/view/5290>; <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/works/855746>

References:

1. Alekseeva L.P., Shablygin N.S. (2003) *Integratsionnyye protsessy v obrazovanii i professionalizm prepodavateley vysshey shkoly* [Integration processes in education and professionalism of teachers of higher education]. Content, forms and methods of teaching in higher education: Analytical reviews on the main areas of higher education development. М.: NIIVO. № 10. 52 s. [in Russian].
2. Makarova L. N., Sharov I. A., Kopytova N. E., Pronina L. A. (2004) *Modelirovaniye sistemy povysheniya kvalifikatsii prepodavateley pedvuzov i kolledzhey* [Modeling of the system of improvement of qualification of teachers of schools and colleges]. *Pedagogy*. 2004. No. 3. P. 60-68. [in Russian].
3. Potapchuk O. I. (2018) *Orhanizatsiya samostiyonoho navchannya v protsesi formuvannya profesiyanoi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv profesiyanoi osvity* [Organization of independent study in the process of formation of professional competence of future professionals in vocational education]. New teaching technologies: a collection of scientific works. DNU Institute for the Modernization of the Content of Education. К., 2018. Vip. 91. P. 234-241. URL: <https://drive.google.com/file/d/1TCoQEgt13C-ZNViHyhVsBSyMTSndkVqvU/view>. [in Ukrainian].
4. Tereschenko Yu.N. (2004) *Heneza vzayemozv'yazku filosofiyi z pedahohikoyu* [Genesis of the relationship of philosophy with pedagogy]. *Higher Education*. 2004. No. 4. P. 25-29. [in Ukrainian].
5. Potapchuk O. (2018) Application of web-technologies in the educational process of higher educational institutions of Ukraine. *Journal of Education, Health and Sport*. - 2018, 8 (2): 235-242. eISSN 2391-8306. DOI <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.1175249>; <http://ojs.ukw.edu.pl/index.php/johs/article/view/5290>; <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/works/855746> [in English].

Potapchuk O. I., Lutsyk I. B. Peculiarities of the professional competence of the teacher as a condition for the effective training of future professionals in vocational education

The article considers the features of professional competence of a teacher and its impact on the effectiveness of training future professionals in vocational education. The research of the problem of formation of professional competence of scientific and pedagogical workers is analyzed, and also the theoretical approaches concerning definition, essence and professional competence of teachers, features of its formation and influence on efficiency of preparation of future experts of professional education are specified.

It is noted that the need for professional competence of a specialist is due to the rapid development of society, as well as intensive informatization of the educational environment, so the teacher must be able to quickly adapt to new vectors of professional activity that are changing rapidly. Under such conditions, it becomes mandatory not only to artificially accumulate theoretical knowledge by students during their studies, but also to develop their professional skills and abilities that future teachers will be able to use in their professional activities.

The general requirements to the professional competence of the scientific and pedagogical worker are formulated, namely: pedagogical, social and economic, communicative and special competence.

It is proved that the professional competence of teachers of higher education institutions should be based on professional experience and personal development, a set of psychological, pedagogical and methodological competencies, promoting its development and self-development in the process of conscious personal and professional development in teaching.

Based on the study, it was found that the effectiveness of training future professionals in vocational education depends on taking into account specific aspects of their intellectual and personal qualities, character traits in particular (personality type, temperament, intelligence, style of behavior and communication, etc.) and competence of teachers who take participation in their training in general.

Key words: *competence, professional competence of a teacher, competence approach, specialists of professional education.*